

HÖGSKOLAN KRISTIANSTAD

Institutionen för beteendevetenskap

D-uppsats i pedagogik, 10 poäng

**Arbetslösa ungdomars upplevelser av
sin livssituation i början av 2000-talet**

Lars Axelsson

Handledare: Claes-Göran Wenestam

SAMMANFATTNING

Syftet med studien är att beskriva arbetslösa ungdomarnas upplevelser av vardagen – deras subjektiva erfarenhet av det som är av central betydelse för dem – för att fördjupa kunskapen och få ett bättre underlag för samhällets framtida kontakter med arbetslösa ungdomar. Det empiriska underlaget utgjordes av en intervjustudie som genomfördes bland sexton arbetslösa ungdomar i åldern 20-24 år, som varit arbetslösa mellan 3-18 månader. Resultaten visar att de flesta ungdomarna var missnöjda med sin livssituation som arbetslösa. Beskrivningar av vardagen som tråkig, ensam, meningslös, stressande och deprimerande var frekvent återkommande i intervjuerna. Arbetsförmedlingens insatser motsvarade oftast inte ungdomarnas förväntningar. Men gruppen ”arbetslösa ungdomar” förefaller vara en mycket heterogen grupp. Olika variationer i ungdomarnas sätt att erfara olika fenomen i arbetslöshetssituationen beskrivs utifrån de teman som ungdomarna ansåg som viktigast för aktuell livskvalitet. Sysselsättning och aktivitet, ekonomi, socialt stöd och mental hälsa var de teman, som oftast nämndes som viktiga för livskvaliteten. I denna studie har ungdomarnas livskvalitet betraktats som ett utfall av lärande- utvecklings och socialisationsprocesser. Därmed kan också ungdomarnas situation påverkas genom att läro- och utvecklingsprocesser i större utsträckning inriktades på den enskilde individens samlade förmåga, d.v.s. att ungdomarnas situation bör beaktas ur ett mer individinriktat perspektiv. Ett sådant synsätt kan öka ungdomarnas kvalificeringsmöjligheter och därmed ökas också deras möjligheter att få ett arbete. Ett förslag på en pedagogisk modell som kan antas öka kunskaperna om variationen i ungdomarnas upplevelser av arbetslöshetssituationen, den s.k. PEOPLE-modellen, presenteras avslutningsvis i uppsatsen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
Arbete – en socialisationsfaktor	4
Arbetslöshet	5
Teorier om arbetslöshet	5
Arbetslöshet – både ett individuellt och ett samhälleligt problem	5
Livskvalitet	7
Forskningsproblem	8
Syfte	9
METOD	9
Urval	9
Demografi	10
Genomförande	10
Analys	11
RESULTAT	11
Livskvalitet	11
Livskvalitet, sysselsättning och aktivitet och ekonomi	12
Livskvalitet, socialt stöd och mental hälsa	17
DISKUSSION	20
Konklusion	24
REFERENSLISTA	25
INLEDNING	

I spåren av 1990-talets ekonomiska kris och massarbetslöshet accentuerades forskningen om arbetslöshetens konsekvenser för såväl den enskilde individen som för samhället i stort. I den här uppsatsen fokuseras främst konsekvenserna för den enskilde individen. I uppsatsen behandlas på vilket sätt arbetslösa ungdomar uppfattar sig själv och sin livssituation. Det kan vara värt att påpeka att i dagens tvärvetenskapliga forskningsklimat känns det inte relevant att påstå att den forskning som här presenteras tillhör ett explicit ämnesområde. De teoretiska ansatser som presenteras i den här uppsatsen återfinns främst i beteendevetenskaplig, socialpsykologisk, socialmedicinsk och folkhälsovetenskaplig forskning. Generellt sett är teorierna som behandlar problemområdet arbetslöshet inriktade på arbetslöshetens konsekvenser, och speciellt konsekvenserna för den enskilde individen. I uppsatsen görs också ett försök att belysa läro- och utvecklings processers betydelse för ungdomarnas socialisation in i arbetslivet. Under socialisationsprocessen görs en rad erfarenheter, och attityder formas, som får konsekvenser för vad den enskilde individen kommer att lära sig och vilka relationer han/hon kommer att utveckla i förhållande till exempelvis arbetslivet. Därför är det också troligt att ett pedagogiskt förhållningsätt i mötet med ungdomar kan ha betydelse för hur läro- och utvecklings processer utvecklas.

Janlert (1991) menar att i empirisk forskning av det här slaget ofta saknas teorier som på ett strukturellt sätt beskriver både den samhälleliga nivån, men samtidigt också mellanmänniska och individuella förhållanden. Han menar att det finns en skillnad mellan forskare som fokuserar på teoretiska och komplexa modeller om arbete, arbetslöshet och levnadsförhållanden och mer empiriska forskare som fokuserar mer på verkligheten som den är beskaffad, men med ganska knappa teoretiska överväganden som stöd. Swedner (1978 s.14) gör en distinktion mellan forskare som begränsar sitt forskningsarbete till att producera kunskap – och som styrs av ett ”åskådartänkande” och mer förändringsbenägna forskare – som styrs av ett ”aktörstänkande”. Huvudtemat i den här uppsatsen är ungdomar och deras livssituation mot en bakgrund av arbetslöshet, men utifrån ungdomarnas eget perspektiv – deras verklighet. Uppsatsen fokuserar på hur ungdomarnas verklighet är beskaffad, men även på att ungdomarnas livssituation kan förändras, vilket innefattar ett ”aktörstänkande”.

Arbete – en socialisationsfaktor

Enligt (Gorz,1989) grundar sig den nutida föreställningen om arbete i 1700-talets begynnande fabrikskapitalism. Han menar att det som vi idag benämner ”arbete” är en modernitetens uppfinning. Det sätt på vilket vi känner, praktiserar och placerar ”arbete” i centrum för det individuella och sociala livet har uppfunnits och därefter generaliserats i samband med industrialismen. Gorz menar att ”arbete” i nutida betydelse inte syftar på dagligen upprepade sysslor som är nödvändiga för individens livsuppehälle och reproduktion. ”Arbete” syftar inte heller på individuella ansträngningar för att fullgöra en uppgift åt sig själv eller sin familj; inte heller på det som vi företar oss på eget bevåg utan att värdera tid och möda.

Det egentliga kännetecknet på det arbetet som vi har, söker eller erbjuder är att det i den offentliga sfären är efterfrågat, definierat och erkänt som behövligt av andra – och därför betalt av dem. Det är genom det avlönade arbetet som vi tillhör den offentliga sfären och därmed förvärvar en social existens och identitet; vi införs i ett nät av relationer och utbyten där vi kan mäta oss med andra och får tilldelat oss rättigheter. Det är därför som det socialt betalda och bestämda arbetet, även för de som söker ett sådant eller saknar ett, är den absolut viktigaste socialiseringsfaktorn i det industriella samhället – ett samhälle av ”arbetande människor” som skiljer sig från alla tidigare samhällsstrukturer (Gorz a.a.).

Arbetslöshet

Sverige har inte haft någon massarbetslöshet sedan 1930-talet. När arbetslösheten ökade i Europa på 1980-talet var arbetslösheten i Sverige fortfarande låg, andelen arbetslösa i Sverige hade under flera år varit ungefär 2%. I början på 1990-talet ökade andelen arbetslösa dramatiskt. Från 1990-1993 ökade den totala andelen arbetslösa ungdomar (total arbetslöshet inkluderar även de som är i arbetsmarknadspolitiska åtgärder) från 5.6 till 25.6% (Hagquist och Starrin, 1996). Enligt Hammarström (1994) har arbetslöshet utvecklats till ett kroniskt problem i västvärlden. Bland ungdomar är arbetslösheten två till tre gånger högre jämfört med andra grupper av arbetslösa (Winefield, 1997). Arbetslöshetssiffrorna bland ungdomar halverades i slutet av 1990-talet men är fortfarande höga jämfört med tidigare decennier och jämfört med andra grupper av arbetslösa.

Teorier om arbete och arbetslöshet

Vi lever i ett samhälle som framhåller både de sociala och individuella fördelarna med arbete, ett synsätt som är tydligt i Marie Jahodas teori om arbetets *manifesta* respektive *latenta* funktioner (se ex. Jahoda, 1979). Hon betraktar arbetslösheten utifrån arbetets betydelse för människan. Teorin belyser socialpsykologiska konsekvenser av arbetslöshet och utgår från att arbetslöshet orsakar stora problem, men teorin baseras mer på vad ett ”bra arbete” bör innehålla än på vad som är karaktäristiskt för arbetslöshet. Förutom den *manifesta* delen d.v.s. att vi lönearbetar för att tjäna vårt levebröd innehåller lönarbete även fem *latenta* funktioner:

- struktur på vår vakna tid
- erfarenheter och kontakter med människor utanför den egna familjen
- mål och avsikter förankrade i ett kollektiv
- status och identitet
- regelbunden aktivitet.

Warr (1983, 1987) har vidareutvecklat Jahodas teori. Han gör ingen skarp distinktion mellan arbete och arbetslöshet och utgår inte från att arbete per definition fyller vissa kriterier. Teorin är istället inriktad på *övergripande kvaliteter i livet* och framhåller nio kriterier som är avgörande för den psykiska hälsan: möjligheter till inflytande och till att utveckla färdigheter, att det finns mål att arbeta mot, att det finns variation i arbetet, att man får kännedom om normativa förändringar och erhåller feedback på det man gör, en trygg ekonomisk situation, en trygg fysisk miljö, sociala kontakter och en aktad social position.

Ezzy (1993) påpekar att Jahodas teori har särskilt tydliga brister när det gäller att förklara variationen i erfarenheterna av arbetslöshet. Han föreslår en teori där övergången till arbetslöshet kan liknas vid en sorts *statuspassage*. Enligt hans passageteori orsakas mental ohälsa bland arbetslösa av att de misslyckats med att finna en mening i tillvaron. Därmed innefattar psykisk hälsa inte endast psykologiska manifestationer utan också individens reaktioner på omgivningens agerande. Ezzy menar att självrapporterad mental hälsa är en produkt av en fortgående social process.

Arbetslöshet – både ett individuellt och ett samhälleligt problem

Enligt Rantakeisu, Starrin och Hagquist (1996) är arbetslöshet inte enbart ett individuellt problem utan också ett samhälleligt problem. Ungdomsarbetslöshet är ett uttryck för en växande obalans i vårt samhälle och det finns därför flera skäl till att särskilt uppmärksamma och problematisera ungdomsarbetslösheten. Ett sådant skäl är att fler ungdomar är arbetslösa under allt längre tid, dessutom har unga människors möjligheter att ta sig in på arbetsmarknaden minskat. Ett tredje skäl är att ungdomar drabbas av arbetslöshet när de

befinner sig i den känsliga övergångsperioden mellan ungdom och vuxenliv, en tid då ungdomarna söker sin plats i vuxenlivet, formar sin identitet, sina värderingar och åsikter. Giddens (1997) anser också att arbetslöshet är ett generellt problem, han menar att arbetslöshet är ett uttryck för omfattande sociala och ekonomiska förändringar i samhället.

En framträdande distinktion är den mellan ”personliga bekymmer” och ”allmänna problem” Mills (1971). Med *personliga bekymmer* avses sådant som hänför sig till den närmaste omgivningen medan *allmänna problem* avser sådant som är relaterat till samhällsstrukturen. Mills (a.a.) anser att denna distinktion är ett viktigt redskap för den sociologiska insikten och att denna distinktion utmärker allt klassiskt arbete inom samhällsvetenskapen. Han menar vidare att arbetslöshet kan ses utifrån det perspektivet ”personliga bekymmer” och ”allmänna problem”. När endast ett fåtal individer är arbetslösa orsakar det personliga bekymmer. För att åtgärda detta är det rimligt att fokusera på individens personlighet, färdigheter och direkta möjligheter. När arbetslösheten däremot omfattar många individer finns lösningen på problemet inte inom ramen för de individuella möjligheterna.

Mills (a.a.) menar att med utgångspunkt i den ”sociologiska visionen” är det möjligt att förstå den historiska arbetslöshetsscenen i sin helhet. Ett historiskt perspektiv gör det också möjligt att förstå innebörden av olika individers inre liv och yttre livshistoria. Ett sådant synsätt innefattar ”*en förmåga att ta hänsyn till att individer i massan av dagliga upplevelser ofta får ett felaktigt begrepp om sina sociala positioner*” (Mills, 1971, s. 11). Han menar att inom denna upplevelsemassa kan ramen till det moderna samhället sökas och inom denna ram kan psykologiska utsagor om olika individer göras. Det handlar om att fokusera individernas personliga olust till uttalade svårigheter men också om att förvandla allmänhetens likgiltighet till ett engagemang i allmänna frågor. En samhällsvetenskap med en sådan analysförmåga resulterar i föreställningen ”*att individen kan förstå sin egen upplevelse och mäta sitt öde endast genom att placera in sig själv i sin tidsperiod, att han bara kan lära känna sina egna livschanser genom att bli medveten om livschanserna för alla andra individer i liknande omständigheter*” (Mills, 1971, s. 11-12).

Eftersom de flesta arbeten tillfredsställer de latent funktioner som framhålls av Jahoda (1979), borde den som är arbetslös inte få sådana behov uppfyllda i samma utsträckning som den som arbetar. Nyligen genomförda studier (Nordenmark, 1999; Axelsson, Andersson, Ejlertsson och Edén, 2004) indikerar dock att arbetslösa ungdomar kan uppfylla sina psykosociala behov på annat sätt än genom lönarbete. I samhällsdebatten på 1980-talet framförde Gorz (1989) förslag om arbetstidsminskning med bibehållna löneförmåner. Han påpekade då att ”känslan” för lönarbetet hade minskat sedan ett par decennier tillbaka, något som var särskilt märkbart hos unga arbetare. En förändring som inte kan förklaras med likgiltighet eller ovilja att anstränga sig, utan snarare med att det finns en önskan att arbetet skall vara en del av livet istället för att livet skall underordnas arbetet. Gorz (a.a.) förespråkar en frigörelse från arbetet, och menar att det betalda arbetet lägger beslag på den bästa tiden i vårt liv. Enligt Gorz (1999) kan inte arbetet längre uppfylla någon av de fem strukturerande funktionerna som presenteras i Marie Jahodas teori. Han menar att sedan ”*lönarbetet blivit osäkert, flexibelt, oregelbundet och fått skiftande tider och löner, upphör det att integrera kollektivet, det upphör att strukturera tiden under dagen, veckan, året, och livet, det upphör att vara den sockel på vilken var och en kan bygga sitt livsprojekt*” (Gorz, 1999, s. 80).

Enligt Habermas (1990) utgörs det moderna samhällets sociala ”värld” av två världar, nämligen en *systemvärld* och *livsvärld*. I systemvärlden finns det anonyma och sakliga förhållandet till samhället utanför livsvärlden, det sakliga förhållande till sådant som

exempelvis marknaden och byråkratin. I *systemvärlden* samordnas människors handlande genom medier såsom pengar och makt. Ur en dynamisk aspekt fungera inte förståelseprocessen i *systemvärlden*. Istället övergår förståelseprocessen oftast i ett strategiskt handlande. I *livsvärlden* har människan sina sociala relationer som familj, vänner och arbete. De erfarenheter som görs i denna värld präglar människors värderingarna och handlingsmönster. Erfarenheterna från *livsvärlden*, där kommunikationen oftast sker ”ansikte mot ansikte”, utgör den bakgrundskunskap som människan använder när nya situationer uppstår.

När Mills (1971) diskuterar distinktionen mellan *samhälliga problem* och *personliga bekymmer* tar han bl. a. upp arbetslöshet som ett exempel. Han menar att när arbetslösheten är låg finns det en tendens att den uppfattas som ett privat bekymmer – en angelägenhet för den drabbade och dennes familj. När arbetslösheten däremot är hög blir den ett *samhälleligt problem*.

Bergmark och Palme (2003) visar i sin studie att ungdomsarbetslösheten steg dramatiskt i början på 1990-talet. Mellan 1990 och 1993 var nästan 20% av ungdomarna mellan 16-24 år arbetslösa. Bergmark och Palme (a.a.) menar att Sverige inte upplevt liknande arbetslöshetssiffror sedan massarbetslösheten på 1930-talet. Dessutom var ungdomar en grupp som drabbades särskilt hårt av arbetslöshetens negativa konsekvenser. Dessa förhållanden förbättrades inte under hela 1990-talet även om arbetslöshetssiffrorna minskade generellt.

I föreliggande uppsats har jag valt att i huvudsak fokusera på de ”personliga bekymren”. De personliga bekymren kan exempelvis studeras i den delen av den ”sociala världen” som Habermas (1990) benämner *livsvärlden*. Personliga bekymmer kan exempelvis vara sämre hälsa och sämre livskvalitet. Att arbetslösa ungdomar har sämre hälsa är belagt i flera studier (Shortt, 1996; Mathers och Schofield, 1998; Björklund och Eriksson, 1998). Dessutom är mentala hälsoproblem överrepresenterade bland arbetslösa ungdomar (Feather och O’Brien, 1986; Hagquist och Starrin, 1996; West och Sweeting, 1996; Winefield, 1997; Axelsson och Ejlertsson, 2002). I en nyligen gjord studie, visar Hammarström och Janlert (2002) dessutom att hälsoproblem bland arbetslösa ungdomar återfinns även senare i livet. I en studie som gjordes i elva EU-länder visar Gallie och Russell (1998) att arbetslöshet leder till sämre livskvalitet.

Livskvalitet

En viktig delaspekt av ungdomsarbetslöshetens konsekvenser är påverkan på livskvaliteten. Det finns olika aspekter på begreppet livskvalitet. En indelning är den i en *objektiv dimension* som beror på omgivningens faktorer och som belyser den materiella levnadsnivån, och en *subjektiv dimension* som belyser hur tillfredsställd individen är med denna levnadsnivå (Allardt, 1975; Birren och Dieckmann, 1991; Dimenäs, Dahlöf, Jern och Wiklund, 1990).

Enligt Naess (1989) används inte termen livskvalitet så mycket i dagligt tal och den kan ses som ganska nyskapande i social/socialmedicinsk forskning. Det finns ingen generell definition av eller konsensus kring begreppet livskvalitet. Ibland används begreppet livskvalitet synonymt med välfärd. Naess (a.a.) ser livskvalitet som en delaspekt av begreppet välfärd. Lindström (1994) anser i likhet med Naess (1989) att det inte finns någon generell definition på begreppet livskvalitet. Han föreslår en ”öppen” definition som ger en bild av vilka frågor som kan vara relevanta att ställa, när det gäller begreppet livskvalitet.

Fallowfield (1990) anser att livskvalitet inte är något enhetligt koncept utan snarare en komplex blandning av tillfredsställelse som i huvudsak består av fyra centrala delar; psykologiska, fysiska, sociala och sysselsättningsrelaterade. Sysselsättningsdelen är uppdelad i möjlighet och önskan till att ha ett lönarbete samt möjligheten att klara av sina vardagliga sysslor. Begreppet sysselsättning kan definieras på olika sätt; enligt Westerholm (1996) är sysselsättning något som ”inrymmer både arbete och vad vi i övrigt fyller vår tid med” (Westerholm s. 40, 1996).

Farquhar (1995) sammanfattar i en taxonomi olika definitioner på livskvalitet och föreslår fyra olika typer av definitioner. Global livskvalitet är den vanligast förekommande, den är generell och beskriver inte de olika komponenterna i begreppet. Med globala definitioner är det omöjligt att bestämma vilka komponenter som ingår i en individs utvärdering av livskvaliteten. De globala definitionerna innehåller både levnadsbetingelser och livserfarenhet. Nästa definition kan kallas ”komponentdefinitionen”. Den bryter ner begreppet livskvalitet i en serie av komponenter eller dimensioner. Den tredje typen av definition kan kallas ”fokusdefinitionen”. Den fokuserar på endast en eller ett litet antal av de komponenter som finns i begreppet livskvalitet, exempelvis hälsorelaterad livskvalitet. Den fjärde typen av definitioner kan kallas ”kombinationsdefinitioner” och är en kombination av de två första definitionerna

I en populationsbaserad undersökning bland ungdomar i åldern 20-25 år i Kristianstads kommun (Axelsson och Ejlertsson, 2002; Axelsson m.fl., 2004) mättes bl.a. subjektiv livskvalitet. Andra forskare som har mätt allmän livskvalitet på ett liknande sätt är exempelvis Naess (1989) och Bowling (1995). Allmän livskvalitet mättes utifrån svaren på frågan ”Hur tycker Du, i det stora hela, att Ditt liv är just nu?” med fem svarsalternativ från mycket bra till mycket dåligt. Den här frågan har använts tidigare i syfte att mäta allmän livskvalitet och befunnits ha hög validitet när det gäller att belysa en persons allmänna livskvalitet (Edén, Brokhøj, Ejlertsson, Leden och Norbeck, 1998). I populationsundersökningen (Axelsson och Ejlertsson, 2002; Axelsson m.fl., 2004) innefattade livskvalitetsfrågan även ett öppet svarsalternativ ”Vad är bra eller dåligt, i Ditt liv just nu?”. Utifrån svaren på den öppna frågan, som besvarades av 54% i undersökningsgruppen och av 45% i kontrollgruppen framgick att följande teman hade, både positiv och negativ, betydelse för livskvaliteten: *arbete och sysselsättning, socialt stöd, hälsa, självbild, ekonomi.*

Forskningsproblem

Snabba och genomgripande samhällsförändringar såsom ekonomisk kris och hög arbetslöshet, men också förändringar som ökad internationalisering och ökad kommunikation via exempelvis datorer och mobiltelefoner har präglat 1990-talet och ungdomar har i hög grad påverkats av dessa förändringar. Att vara ung idag är inte samma sak som för bara ett eller två decennier sedan. Beteendemönstren vad gäller arbete/utbildning och boende är mer flexibla och kännetecknas i högre grad av individuella lösningar. Samtidigt har de ekonomiska klyftorna i samhället ökat och tröskeln till arbetslivet har höjts. En högre arbetslöshet under 1990-talet har också betytt att det delvis är nya grupper som är arbetslösa och att andelen ungdomar som växer upp i familjer där arbetslöshet har varit eller är en realitet har ökat.

För många ungdomar utgör arbetet grunden för den personliga identiteten och självkänslan och arbetslöshet betraktas då som något negativt. För en del ungdomar är det andra saker än arbete som exempelvis upplevelser och personliga aktiviteter som skapar identitet och självkänsla, då blir inte arbetslöshet något enbart negativt. En del kan hantera arbetslöshetsituationen ganska bra, vilket gör att de negativa konsekvenserna inte upplevs

lika starkt. Att vara arbetslös kan upplevas som stigmatiserande, vilket i sin tur kan försämra ungdomarnas självbild. Upplevelsen av att inte ”räcka till” eller inte ”hålla måttet” är vanlig hos de som inte lyckas ta sig in på arbetsmarknaden. Sådana upplevelser är ibland förenade med olika ”maktupplevelser” – exempelvis upplevelser av att inte vara delaktig, inte efterfrågad och behövd. Enligt Foucault (1980a) är makt något som utövas mellan parter, men det intressanta är inte det direkta resultatet av maktrelationen utan snarare vad som händer i denna maktrelation. Foucault (1980b) menar vidare att maktmekanismer finns överallt i alla mänskliga förhållanden och nätverk, vilket påverkar människors dagliga liv.

Bland de arbetslösa ungdomar som har svårare att hantera arbetslöshetssituationen är det vanligt att hälsa och livskvalitet påverkas negativt. Livskvaliteten, fritiden, självkänslan, autonomin, det sociala stödet och den mental hälsan är några exempel på faktorer som är betydelsefulla för hur arbetslöshet upplevs (Axelsson och Ejlertsson, 2002). Det är därför angeläget att öka kunskapen om arbetslösa ungdomars livssituation, och att använda denna nya kunskap för att förbättra deras livssituation.

Syfte

Det övergripande syftet är att beskriva arbetslösa ungdomars upplevelser av det som är av central betydelse i deras vardag – för att fördjupa kunskapen och få ett bättre underlag för samhällets framtida kontakter med, och hantering av arbetslösa ungdomar.

Sammanfattningsvis syftar undersökningen till att belysa:

- 1.) Hur arbetslösa ungdomar erfar sin livssituation.
- 2.) Vad som är av central betydelse i deras upplevelser.
- 3.) Hur deras upplevelser är relaterade till faktorer som ungdomarna upplever som viktiga för sin livskvalitet.

METOD

Urval

Studien genomfördes i Kristianstads kommun, som är en kommun i södra Sverige med ungefär 70 000 invånare. Eftersom det råder sekretess om vilka som är inskrivna vid Arbetsförmedlingen togs den första kontakten med respondenterna via en handläggare på Arbetsförmedlingen i Kristianstad. Urvalskriterierna var att respondenten skulle vara mellan 20-24 år och varit inskriven som arbetslös i minst 3 månader, dessutom eftersträvades en jämn könsfördelning i urvalet. En intervjuundersökning genomfördes under hösten 2001 och våren 2002 med sexton ungdomar, nio män och sju kvinnor, som uppfyllde urvalskriterierna.

Demografi

De flesta intervjupersonerna hade genomfört minst 3-årig gymnasieutbildning. Endast en man och en kvinna hade invandrarbakgrund. De flesta intervjupersonerna bodde i staden, tillsammans med andra personer än föräldrarna. Bland dem som bodde utanför staden, bodde de flesta tillsammans med föräldrarna. Arbetslöshetstiden varierade mellan 3-18 månader (mediantid = 8 månader) (Tabell 1).

Tabell 1. Kön, ålder, utbildning, boende och arbetslöshetslängd bland intervjupersonerna.

Kön	Ålder	Minst 3-årigt gymnasium	Bor med föräldrar/er	Bor i staden	Arbetslöshets-tid i månader	Invandrar bakgrund
1. Man	22	Nej	Nej	Ja	18	Ja
2. Man	21	Ja	Ja	Nej	7	Nej
3. Man	22	Ja	Nej	Ja	12	Nej
4. Kvinna	22	Ja	Nej	Ja	8	Nej
5. Kvinna	24	Ja	Nej	Ja	4	Nej
6. Kvinna	20	Ja	Nej	Ja	6	Nej
7. Man	22	Ja	Nej	Ja	8	Nej
8. Kvinna	23	Ja	Nej	Ja	9	Nej
9. Man	24	Ja	Nej	Ja	7	Nej
10. Man	20	Ja	Ja	Nej	6	Nej
11. Kvinna	22	Ja	Ja	Ja	7	Ja
12. Man	20	Ja	Ja	Nej	8	Nej
13. Man	20	Ja	Nej	Ja	3	Nej
14. Man	21	Ja	Ja	Nej	8	Nej
15. Kvinna	23	Ja	Nej	Nej	8	Nej
16. Kvinna	22	Nej	Nej	Ja	8	Nej

Genomförande

Vid den första kontakten med deltagarna, som togs av Arbetsförmedlingens handläggare, erhöles skriftlig information om studiens uppläggning och syfte. Följebrevet gav också information om att det är Högskolan i Kristianstad som gör undersökningen och att materialet kommer att behandlas på ett konfidentiellt sätt. Därefter fick de som accepterade att delta i studien skicka tillbaka ett skriftligt samtycke om deltagande i studien. Ungdomarna kontaktades sedan per telefon och fick då välja tidpunkt och intervjuplats.

Creswell (1998) rekommenderar att forskare som gör kvalitativa studier använder sig av en central övergripande forskningsfråga och ett antal följdfrågor. Han menar att den övergripande forskningsfrågan bör formuleras så att den är bred, och följdfrågorna bör starta med "vad" eller "hur" snarare än varför. Intervjuerna i den här studien började med en bred och inledande fråga "Kan du berätta hur din vardag är?"

Ett rimligt antagande var att intervjuerna kunde innehålla ganska emotionellt laddad information eftersom de intervjuade personerna utgjorde en speciell grupp som befinner sig utanför arbetsmarknaden och symboliskt laddad information eftersom detta utanförskap påverkar individernas egenvärde. Även reellt laddad information kunde förväntas eftersom den ekonomiska situationen kunde antas vara ansträngd bland flera intervjupersoner. Detta innebar i sin tur att datamaterialet behövde tolkas utifrån intervjupersonernas individuella situationer. Därför valdes en hermeneutisk ansats, för att kunna tolka och översätta intervjupersonernas berättelser och resonemang kring deras egna livssituationer. Hermeneutisk metod kännetecknas av en ständig växling mellan materialets olika delar och dess helhet, samt all annan tillgänglig information (Ödman, 1979; Kvale, 1997). Intervjuerna utgick från en intervjuguide med förutbestämda teman (se ex. Kvale, 1997). Även om intervjun hade en seminstrukturerad ansats så hade intervjupersonerna stora möjligheter att frångå de förutbestämda teman under intervjun. Avslutningsvis tillfrågades också intervjupersonerna om det fanns något ytterligare som de ville tillägga.

Två provintervjuer, där teman aktualiserades, genomfördes först. Intervjuguiden justerades utifrån resultatet av provintervjuerna och därefter utarbetades en intervjuguide. Intervjuguiden innehöll följande teman: *livskvalitet, socialt stöd, mental hälsa, självkänsla, sysselsättning och aktiviteter, ekonomi, självbestämmande, erfarenheter och lärande*. När undersökningen sedan genomfördes fick inte intervjupersonerna tillgång till intervjuguiden, den användes istället som en checklista av intervjuaren. De olika teman utgjorde övergripande kunskapsområde och varje tema presenterades för intervjupersonen genom att övergripande frågor om temat ställdes, vilket sedan kompletterades med relevanta följdfrågor.

Analys

Analysen gjordes stegvis (se ex. Strauss och Corbin, 1990; Kvale, 1997). Intervjuernas längd varierade mellan 30-70 minuter. Intervjuerna spelades in på band och skrevs därefter ut så ordagrant som möjligt. För att erhålla en överblick av datamaterialet analyserades intervjuerna i sin helhet och jämfördes sedan med den bandade versionen. Textavsnitt som representerade utsagor som kunde hänföras till respektive teman markerades och kodades för att skapa en generell bild av varje individs utsaga om varje tema (Coffey och Atkinson, 1996). Berättelserna i anslutning till ett tema kunde även passa in på andra teman. Därför gjordes jämförelser med hela intervjumaterialet innan respektive textavsnitt kunde placeras under olika teman, därefter kunde meningsbärande enheter urskiljas. För att illustrera respektive tema användes koderna också för att beskriva olika mönster i de meningsbärande enheterna (Miles och Huberman, 1994). I avsikt att abstrahera den kunskap som varje kodgruppering innehöll kondenserades innehållet i meningsbärande enheter (Malterud, 1998). Den reducerade textmassan bygger på de olika meningsbärande enheterna, och tolkas och beskrivs både som sammanfattande text och som individuella direktcit i resultatet.

Undersökningen har godkänts av forskningsetikkommittén i vid medicinska fakulteten, Lunds Universitet (LU 474-01).

RESULTAT

Resultatet strukturerades utifrån de teman som intervjupersonerna angett som betydelsefulla för sin livskvalitet.

Livskvalitet

En översiktlig tolkning av resultaten visar att arbetslöshetssituationen påverkade ungdomarnas livskvalitet. De teman som nämndes som viktiga för livskvaliteten var *sysselsättning och aktivitet (SoA)*, *ekonomi (E)*, *socialt stöd (SS)*, *mental hälsa (MH)*, *självkänsla (SK)*, *självbestämmande (SB)*. Det första två teman – SoA och E nämndes av flest intervjupersoner som betydelsefulla för livskvaliteten. De flesta intervjupersonerna nämnde flera teman som betydelsefulla för livskvaliteten (Tabell 2).

Tabell 2. De teman som intervjupersonerna nämnde som viktiga för livskvaliteten.

Intervjuperson	Teman						Totalt
	SoA	E	SS	MH	SK	SB	
1.	x	x		x			3
2.		x	x	x			3
3.	x	x					2
4.		x	x				2

5.	x		x	x				3
6.	x	x	x					3
7.		x	x					2
8.	x		x	x				3
9.	x							1
10.		x	x					2
11.	x	x		x	x	x		5
12.	x							1
13.		x						1
14.	x		x	x				3
15.	x	x	x					3
16.	x	x			x	x		4
Totalt	11	11	9	6	2	2		41

Kommentar: Genom att addera antalet teman (n=6) och antalet utsagor (n=41) erhålls ett index. Vid en jämförelse mellan indexet och variabeln kön framkommer det att kvinnorna har angivit fler teman som betydelsefulla för livskvaliteten än vad männen har gjort (I ett Mann-Whitney U-test har kvinnorna högre medelrangtal än männen; p=0.023).

Analysen av intervjuvaren utgår från undersökningsdeltagarnas sätt att resonera om sin livssituation. Redovisningen av analysen är innehållsmässigt centrerad till de två beskrivningsteman *relationen mellan livskvalitet och kategorierna sysselsättning och aktivitet och ekonomi* och *relationen mellan livskvalitet och kategorierna socialt stöd och mental hälsa*.

Relationen mellan livskvalitet och kategorierna sysselsättning och aktivitet och ekonomi.

Att söka jobb är en central aktivitet som sysselsätter den som är arbetslös hela tiden – arbetslös är man så att säga dygnet runt. Några hade bestämda krav på vad de ville göra och andra var beredda att ta i princip vilket jobb som helst. Ett exempel på detta återfinns i det första intervjuvaret.

Jag tycker jag vill inte ha ett sådant lyxjobb, jag vill ha vilket jobb som helst, ja bara ha ett jobb. Och att jag inte skall vänta fram pengar från socialen hela tiden, och ringa till dom hela tiden. Har jag fått pengarna – har jag inte fått...paus... ibland kommer ju pengarna för sent ju, till hyran. (Ip 01).

På följdfrågan om hur det känns när man måste ringa och be om pengar svarar han ”*det känns mycket jobbigt faktiskt, det är mycket jobbigt...man vill helst ta livet av sig ibland*”. Hans situation kan delvis förstås utifrån hans erfarenheter. Båda hans föräldrar var vid intervjutillfället arbetslösa, och hade så varit sedan de kom hit till Sverige för mer än ett decennium sedan. Trots att intervjupersonen mer eller mindre hade socialiserats in i arbetslösheten vägrade han att acceptera situationen, men han uppgav att förhoppningar om att få ett jobb hade minskat avsevärt, vilket var relaterat till att hans erfarenheter av arbetsmarknaden.

Jag är faktiskt så – ibland är jag så trött på att söka jobb alltså. För varje gång så ringer jag till någon, och så skickar han över, och så när jag ringer så frågar dom var man kommer ifrån. Det är en första fråga dom ställer, och jag tycker det är lite fel. Dom frågar vilket land man kommer ifrån. Alltså man känner lite, alltså att man

kommer inte att få det jobbet. Det enda jag tycker dom skall fråga är vad man har gjort och vilken utbildning man har, inte vilket land man kommer ifrån. Alla är människor, alla är ju lika, man kan inte skilja människor. (Ip 01).

Min tolkning av hans berättelse är att hans starka känsla av att vara marginaliserad är av central betydelse för hans självbild och livskvalitet. En ojämlig inställning till människor förstärker segregationen på arbetsmarknaden, vilket skapar problem för den enskilde individen. Det är arbetsgivarens marknad och dessutom är arbetsmarknaden segregerad, vilket resulterar i att alla inte har samma chans. Ibland kan erfarenheterna av att söka arbete påverka det psykologiska välbefinnandet väldigt negativt, vilket i sin tur skapar ohälsa och känslor av utanförskap.

En 23-årig kvinna som inte har invandrarbakgrund, men ett namn som kan tolkas som utländskt, bemöttes annorlunda. När hon kom till arbetsplatsintervjun verkar det istället som arbetsgivaren vill anställa någon med utländsk bakgrund.

Jag var på en anställningsintervju i en skoaffär, den kortaste anställningsintervju jag varit på, den varade ungefär fem minuter. Och det första han säger till mig när jag kommer in är att han säger "Ser du ut så?" ja säger jag lite undrande. Han börjar, ja ditt efternamn är lite konstigt. Ja säger jag, men det är svenskt. Ja, säger han. Så sätter vi oss ner så bad han mig att berätta lite om mig själv och så gjorde jag det och så sa han att "ja vi hör av oss". Och då blir man lite fundersam på om arbetsgivaren vill ha en utlänning istället – eller vad handlar det om, eftersom han inte trodde att jag såg ut så. (Ip 08).

Trots att hon vid intervjutillfället redan fått en praktikplats, vilket förbättrade hennes situation, så är hennes upplevelse av arbetslöshetsituationen mycket negativ. Hon kände inte till att hon skulle anmäla sig till Arbetsförmedlingen när hon slutade skolan och blev på så sätt utan ersättning i över två månader. När hon sedan anmält sig till Arbetsförmedlingen och dessutom skaffat sig ett kortare vikariat och sedan glömde bort att inställa sig på Arbetsförmedlingen, resulterade det i att hon utan att bli meddelad avstängdes från A-kassan. Aktivitet och sysselsättning var således starkt förknippat med Arbetsförmedlingens åtgärder. I princip upplevde alla intervjupersonerna Arbetsförmedlingen som något negativt. De negativa inställningar berodde oftast på att erfarenheterna av Arbetsförmedlingens insatser inte motsvarar förväntningarna. Det faktum att Arbetsförmedlingen är en myndighet med både en servicefunktion och en kotrollfunktion skapade problem för de arbetslösa. Detta medför också att handläggarna på Arbetsförmedlingen har begränsningar i vad dom får och inte får göra för de arbetslösa. En 22-årig kvinna hörde av sig till Arbetsförmedlingen för att få en ny praktik eller för att förlänga den hon redan hade, och hon var inte särskilt nöjd med det bemötande hon fick.

Ja, du får komma in här så får vi kolla vad vi får göra. Sen så, dom är så snäsiga mot oss ungdomar, tycker jag. Jag tycker att dom borde visa lite mer hängivenhet, men det gör dom inte. Man får inte så mycket stöd som man vill ha. Arbetsförmedlingen håller i alla trådar. Man får ju vara på deras villkor, annars blir man utsparkad från Arbetsförmedlingen, och får ingen hjälp alls. Så det är bra att tacka och ta emot för det lilla man kan få, så är det överallt tror jag, man måste be om någonting. (Ip 16).

Det finns olika villkor inbyggda i Arbetsförmedlingens handlägningsförfarande som ungdomarna ibland uppfattar som indirekta tvångsvillkor. Eftersom det är "nödvändigt" att

vara inskriven vid Arbetsförmedlingen för att få någon ersättning från A-kassan, eller för att erhålla socialbidrag, så är nästan alla arbetslösa inskrivna vid någon av landets arbetsförmedlingar. Däremot är det den enskildes eget ansvar att skaffa ett arbete. Det finns uppenbarligen en stor obalans mellan ungdomarnas krav på självbestämmande och den myndighetsutövning som Arbetsförmedlingen utövar.

Jag tycker inte Arbetsförmedlingen gör någonting. Man eller dom jag har pratat med så har det varit det här att du har utbildning och det finns jättemycket jobb inom vården – sök dom. Så säger jag att tänk om jag inte vill göra det då. Jamen det kvittar ju dom – för man ska jobba. (Ip 05).

Det förefaller som om Arbetsförmedlingen inte tar så stor hänsyn till den enskildes autonomi. Det är snarare så att Arbetsförmedlingen med hjälp av arbetslöshetsersättningen, som ett verktyg, utövar makt gentemot de arbetssökande. En sådan handläggning minskar den enskildes autonomi och delaktighet, vilket förstärker känslan av marginalisering. De arbetslösa ungdomarna ville således ha valmöjligheter och söka sådana jobb som de själv tyckte var bra jobb. Det finns valmöjligheter, åtminstone i början, den som är arbetslös kan under de första 100 dagarna välja att söka endast sådana jobb som han/hon vill ha. En 24-årig man som tidigare arbetat tre år i metallindustrin och sedan skaffat sig en grafikerutbildning utnyttjade den valmöjligheten. En 22-årig man fick ett jobb men han ville inte flytta, han hade dessutom dåliga erfarenheter av skiftarbete, och valde därför att tacka nej till det jobbet.

Jag har ju inte sökt några jobb, för det har inte erbjudits några jobb inom det då, jag tror det är så att man har hundra dagar som man får bara söka just det jobbet du själv vill ha. (Ip 09).

Men det fanns också de som hade en helt annorlunda situation. Det fanns stora variationer i hur ungdomarna upplevde aktivitet och sysselsättning och den ekonomiska situationen, och hur detta påverkade deras livskvalitet.

Jag har inte sökt några jobb. Jag har sökt ett jobb och det sökte jag för att jag trodde ändå inte att jag skulle få det, bara så jag hade sökt något i alla fall. Men det var ju så att jag fick jobbet, men jag ville inte ha det, det var i Malmö och det var för långt iväg. Sedan var de treskift också, och jag orkar inte jobba skift längre det har jag gjort tillräckligt. (Ip 07).

Den här 22-årig mannen hade dock helt andra förutsättningar, och han var glad för att han slapp ”gå till det sociala och fixa pengar”. Han hade jobbat sedan han slutade gymnasiet och var nöjd med den A-kassa han erhöll.

Jag har jättehög A-kassa, så jag klarar mig. Jag får ut 8500 kr. I månaden, så jag har inga bekymmer med det. (Ip 07).

En 23-årig kvinna tycker rent av att hon blir behandlad som mindre vetande. Det centrala i hennes berättelse är att ingen lyssnar på hennes uppfattning om vad hon anser att hon kan klara av. Hon har en 4-årig gymnasieutbildning, som resulterade i en yrkesbehörighet, men hon kunde inte jobba med det yrket på grund av allergiska besvär. Hon upplever att hon blivit ”undanstoppad” i ett projekt.

Ja, alltså, man blir behandlad som mindre, mindre vetande. Faktiskt, man...ja, man har ju inte mycket att säga till om, var man hamnar eller vad man ska göra. Och säger man emot så blir det bara – nämen då drar vi in din ersättning. Dom pratar över huvudet på en hela tiden, dom borde lyssna lite mer på vad man säger. Man borde slippa den här klappen på huvudet; det förstår inte du lilla vännen, du har, låt oss sköta det här. Det hade känts bättre om man själv fick vara med lite mer. (Ip 15).

Ansvar att skaffa ett arbete vilar till största delen på den enskilde individen, det gäller att ha, eller att skapa egna kontakter och på så sätt skaffa ett arbete eller praktikplats. Men ibland anser inte Arbetsförmedlingen att ungdomarnas förslag på arbete eller praktikplats är bra, och istället föreslår Arbetsförmedlingens handläggare andra arbetsområden.

Jo, man kan säga att det är mycket som hänger på en själv, att det är väl tänkt att Arbetsförmedlingen ska hjälpa dig, men det har jag ju insett att det gör dom inte, och jag tycker det är en väldigt dålig organisation där, ja det är väldigt dåligt. Man borde ju få mera stöd från Arbetsförmedlingen, tycker jag, från samhället överhuvudtaget. Det är mest snack och lite hockey. Arbetsförmedlingen är jag väldigt besviken på. Jag förväntar mig ju inte att dom ska skaffa jobb åt mig, men när man kommer dit t.ex. och har ordnat praktik, så kommer man dit och så säger dom att man inte får praktisera där. Och dom finns ju till för oss, men dom gör en nästan mer nerlagen än vad dom muntrar upp en och ska hjälpa en. (Ip 08).

Aktivitet och sysselsättning och ekonomi var relaterat till nivån av ekonomiska stöd. Först och främst var det stora skillnader i nivån av arbetslöshetsersättning. Ersättningsnivån är kopplad till tidigare anställningar, och för att få någon ersättning överhuvud taget så är det nödvändigt att vara inskriven vid Arbetsförmedlingen, det går inte hellre att erhålla socialbidrag utan att vara inskriven vid Arbetsförmedlingen. Denna myndighetsutövning resulterar i att ungefär 90-95% av alla arbetslösa i Sverige är inskrivna vid någon av landets arbetsförmedlingar. Men 14 av 16 ungdomar i den här studien upplevde inte något meningsfullt alls, förutom ersättningen, med att vara inskrivna vid Arbetsförmedlingen.

Det är ju genom Arbetsförmedlingen man får ersättning och dylikt. Men det skulle väl uppskattas, det känns rätt mycket ibland som att man inte har så mycket att säga till om när man diskuterar med Arbetsförmedlingen, utan dom ger en mer eller mindre ultimatum att så skall det vara och uppfyller man inte det så skriver dom av en så att säga. Men som sagt, som det känns nu är Arbetsförmedlingen inte till speciellt mycket nytta, förutom att man måste vara inskriven där för att få sin ersättning. (Ip 10).

Resultaten i den här undersökningen visar att det är viktigt att ”klara sig själv” och att inte behöva ta emot bidrag, men det framkom olika uppfattningar om vad som egentligen är ett bidrag.

Det finns ungdomar som säger att socialen betalar, vadå jag får tre tusen i månaden, jag har det bra – jag kan sitta hemma. Men så är det inte för mig, jag vill jobba, jag vill tjäna mina egna pengar, jag vill inte få dom av någon. Så jag kämpar för det jag vill ha. (Ip 11).

Det uppfattas istället som nedlåtande att ta emot bidrag. En 22-årig man, som för övrigt var den av intervjupersonerna med den längsta sammanhängande arbetslöshetstiden (18 månader),

upplevde det som väldigt jobbigt att vara beroende av socialbidrag. Han menade att det bästa i livet var att må bra, vilket inkluderade att ha ett arbete och att kunna försörja sig. Han drog paralleller mellan att ha ett arbete och att ha ett normalt liv. Han tyckte inte att han hade någon livskvalitet när han var arbetslös. Han menade dessutom att arbetslöshet ledde till problem och konflikter i hemmet.

En 20-årig man, vars föräldrar också var arbetslösa, hade inget emot att erhålla socialbidrag. Han hade mer eller mindre blivit utkastad hemifrån, hans mor tyckte att det var bäst om han flyttade hemifrån.

Jag tycker du är så pass gammal nu så du får faktiskt flytta hemifrån, du får faktiskt hitta något eget. Vi fungerar inte ihop på samma adress och det kostar för mycket. (Ip 13).

Det mesta i hans berättelse berörde ekonomi och boende. Han förde en ständig polemik med Arbetsförmedlingen och med de social myndigheterna om den ekonomiska ersättningen. Han uppfattade situationen som att han var en ekonomisk belastning för föräldrarna, men vad som kanske var ännu viktigare var förlusten av allt annat stöd som föräldrar kan ge.

En 22-årig man ansåg däremot att han gjort sig förtjänt av att vara ledig ett tag framöver. Han menade att det var ganska behagligt att kunna vara hemma och göra vad han ville. En förutsättning för detta var dock att han fick sin A-kassa eftersom han absolut inte kunde tänka sig att leva på socialbidrag.

Eftersom jag jobbat sedan jag slutade skolan, så vill jag nu vara lite ledig och sånt. Så det är ju hur skönt som helst att kunna gå hemma och göra vad man ville. (Ip 07).

Den ekonomiska situationen var inte enbart kopplade till nivån av arbetslöshetsersättning. Det gällde dessutom att ha ”rätt” föräldrar, den som hade föräldrar som kunde lindra de ekonomiska svårigheterna klarade sig bättre. En 21-årig man fick, förutom A-kassan, ekonomiskt stöd av föräldrarna. Han bodde hemma och betalade ingen hyra för detta, och föräldrarna hjälpte till med huvuddelen av bil och bensin kostnader. Han upplevde ett ”visst” beroende, men detta var inte något han upplevde som negativt.

En 22-årig kvinna med invandrarbakgrund upplevde föräldrarnas ekonomiska stöd på ett annorlunda vis. Hon menade att det var oerhört frustrerande att mer eller mindre bli försörjd av föräldrarna.

Jag tycker inte att jag skall behöva springa till mamma och pappa så fort jag behöver pengar (Ip 11).

En av de mest framträdande delarna i hennes berättelse handlar om autonomi – hon vill klara sig själv och inte känna sig beroende, speciellt ekonomiskt beroende, av någon. Hon ansåg att det var påfrestande att mer eller mindre bli försörjd av föräldrarna. Hon menar att man skall klara sig själv, men hon är samtidigt mycket negativt inställd till att ta emot socialhjälp. Detta påverkade hennes mentala hälsa och även hennes självbild på ett negativt sätt.

Man blir liksom ledsen, jag menar varför finns det inget för mig, varför kan inte jag jobba, vad är det för fel på mig och vad krävs det, varför kan inte jag jobba, jag har ju

gått ut utbildning och varför finns det inte jobb just för mig? Man sitter och tänker mycket sånt. Man blir helt, man blir helt enkelt deprimerad. Man mår inte bra, man är helt nere (Ip 11).

Min tolkning är att det finns delade meningar bland ungdomarna avseende ekonomiskt stöd. Men det framstår som mer ”naturligt” att erhålla A-kassa, det fanns en betydligt högre acceptans för ekonomiskt stöd i form av A-kassa jämfört med ekonomiskt stöd i form av socialbidrag. Ekonomiskt stöd från föräldrarna uppfattades både positivt och negativt.

Relationen mellan livskvalitet och kategorierna socialt stöd och mental hälsa.

Socialt stöd och mental hälsa var relaterat till ungdomarnas upplevda livskvalitet. En 22-årig kvinna upplevde att hon drabbats av dålig psykisk hälsa, hon beskrev det som dålig självkänsla och depression, och att hon var helt nere. Hon sammankopplade detta med att ständigt nekas delaktighet i arbetslivet, vilket innefattade erfarenheter av att hennes kapaciteten var otillräcklig och att det dessutom var hennes eget fel. Hon kände sig helt enkelt marginaliserad, vilket hon sammankopplade med sin egen personlighet – det var ju henne det var fel på, det var hon som inte uppfyllde arbetsmarknadens krav.

Om det sociala nätverket minskar när man är arbetslös kan även detta upplevas som marginaliserande, en 24-årig kvinna beskriver det som att ”hamna vid sidan om” den tidigare umgängeskretsen. Det centrala i hennes berättelse är just hennes upplevelse av att befinna sig ”vidan om” och detta påverkade hennes självbild och även hennes livskvalitet. Hon bodde ensam och isolerade sig själv därför att hon skämdes för att gå ut, hon tyckte att andra människor iakttog henne extra mycket eftersom hon var arbetslös.

Det är ju tråkigt och trist. Dels för att man kommer ifrån allt socialt liv, att man inte umgås med människor på samma sätt som man har gjort innan. Så det blir inte samma umgänge som det var tidigare, och man blir lite grand – efter ett tag, att man inte tänker som man ska göra, riktigt”. När man pratar med gamla klasskompisar som frågar vad man gör nuförtiden och man svarar att jag är arbetslös, då är man inte – man är lite mindre än dom på något vis. (Ip 05).

Det förefaller lättare för den som har kontakter – och kontakter baseras ofta på familjens kontaktnät. Det sociala stödet och det sociala nätverket har således betydelse när det gäller att skaffa ett jobb.

Dom jobb jag har haft har jag inte fått genom Arbetsförmedlingen, utan dom har jag fått genom kontakter inom familjen. (Ip 10).

Även om majoriteten bland intervjupersonerna hade företrädesvis negativa erfarenheter av arbetslösheten så fanns det några som hade övervägande positiva erfarenheter av att vara arbetslösa. I viss mån kunde socialt nätverk och en meningsfull fritid bidra till att kortare perioder av arbetslöshet upplevdes som positivt, åtminstone initialt. Socialt nätverk och fritid kan då fungera som kompensationsfaktorer till arbete, men ganska snart upplevdes arbetslösheten som frustrerande. Två 21-åriga män upplevde att arbetslöshet kan vara positivt, men endast i kortare perioder. Vad som menas med en kortare period kan variera. Den ene ansåg att det räckte med att vara arbetslös en vecka, sen blev det påfrestande.

Sen kan det ju vara roligt kanske de första dagarna efter att man haft ett jobb, ett litet kort vikariat, men sen, dom andra dagarna är det rätt tråkigt. Man går och väntar på

att få göra nåt. Jag spelar fotboll och innebandy på kvällarna, så ...ja, man går och väntar... att det ska hända någonting. Så det är rätt tradigt. Så det är ju att klättra på väggarna ibland, när det har gått en vecka utan att man haft någonting. (Ip 02).

Den andre intervjupersonen ansåg att det tog längre tid innan han blev uttråkad, vilket var relaterat till att han nyligen avslutat gymnasiet och var skoltrött. För hans del gick gränsen vid två månaders arbetslöshet.

Ja, det var ju först när jag slutade skolan förra året, jag var ju rätt så rejält skoltrött. Så det gick ungefär en månad innan jag anmälde mig till Af. Ja sen gick det väl, ja, jag hade varit utan skola i två månader, sen var jag helt uttråkad igen och ville ha någonting att göra (Ip 14).

Apati och hopplöshetskänslor kan skapa sämre mental hälsa. En 20-årig kvinna som nyligen flyttat till Kristianstad, tillsammans med pojkvännen som har fast arbete, upplever arbetslösheten som ett stigma. Hennes situation kan tolkas så att hon har identifierat sig med arbetslöshet, hennes entusiasm att skaffa ett arbete avtar i takt med att hon erfar att det är näst intill omöjligt att få ett arbete. Den som sökt många jobb och ständigt blir avvisad från arbetsmarknaden blir apatisk och slutar söka jobb därför att det inte lönar sig. Det finns också en påtaglig relation mellan psykisk hälsa och socialt stöd i hennes berättelse. Hon upplever att hennes sociala stöd är mycket bristfälligt, hon har ingen annan att vända sig till än pojkvännen. Hon upplever att hennes sociala nätverk är för litet, vilket hon relaterar till själva arbetslöshetsituationen – hon känner sig mer eller mindre isolerad.

Man känner sig helt – jag känner mig helt värdelös. Man gick hemma och gjorde ingenting. Jag har gjort allt för att få ett jobb. Jag har sökt jobb, jag har skickat intresseanmälan till sådant som jag skulle kunna tänka mig att jobba med, men jag har inte fått napp någonstans. Och till slut när man fått, jag har säkert sökt, jag ljuger inte, ungefär 100-150 jobb. När man då får nej och nej hela tiden, då känns det inte lönt längre. (Ip 06).

Hon hade inte mycket kontakt med föräldrar eller släktingar och hennes sociala nätverk var i princip obefintligt, mycket beroende på att hon var nyinflyttad. Föräldrastödet är en viktig komponent i det som benämns socialt stöd. En annan intervjuperson uttryckte det på följande sätt:

Man är ju väldigt beroende av sina föräldrar, som handledare i livet, och är dom då arbetslösa så blir man ju väldigt belastande (Ip 13).

Efter tre månader kräver Arbetsförmedlingen att den som inte lyckats skaffa ett jobb skall ha en praktikplats, något som emellertid inte alltid upplevs som särskilt positivt. En 22-årig kvinna, som är ensamstående mamma, har erfarenheter av ojämnt bemötande. Hennes dåliga psykologiska välbefinnande är delvis relaterat till erfarenheten att arbetslösa behandlas ojämnt.

Man mår väldigt dåligt, psykiskt, för man vill ha jobb och man tycker att myndigheterna gör för lite för oss som är arbetslösa. Man använder då arbetslösa, så tycker man – det är många som jag hört som är i samma situation att vi tycker det är slavliknande. Vi går och jobbar helt gratis. Gör en massa helt gratis, det är modern slavhandel. (Ip 16).

En annan 22-årig kvinna har också erfarenhet av ojämlikhet på praktikplatsen, men delvis utifrån en annan synvinkel, beskriver ett orättvist bemötande och en ojämlik arbetsfördelning.

Och som vikarie blir man utsatt för väldigt mycket. Alltså man får ta väldigt mycket skit, och det är inte roligt. Typ att när den övriga personalen sätter sig och fikar en timme medan man själv får vara ute i snöstormen med 20 barn själv. Ja, och då blir det så att man inte trivs i den branschen och blir utsatt för mobbing och det är inte så roligt. (Ip 04).

Erfarenheten att man inte uppfyller arbetsgivarens kriterier kan resultera i att självkänslan försämras. En 20-årig man beskriver detta som mindervärdighetskänslor och att han istället behöver känna att han är bra på något. För en 23-årig kvinna orsakade likartade erfarenheter i att hon inte söker fler jobb. En 24-årig kvinna tycker dessutom att hon är mindre värd än sina kompisar.

Självförtroendet påverkas väl negativt på grund av att man söker många jobb men man får aldrig någon anställning eller provanställning, så kan man ju känna så att man känner sig mindre värd ju, att man inte duger någonting till”. Man behöver känna att man är bra på någonting, och det blir väl att man känner sig lite mindre av det att man söker jobb på jobb på jobb, men känner att man inte har tillräckliga kvalifikationer och sådant. (Ip 10).

Det krävs ibland både utbildning, arbetslivserfarenhet och körkort för att få ett jobb, och det är sällan som ungdomar hunnit med att skaffa dessa meriter, vilket i sin tur kan kännas frustrerande. En 22-årig kvinna anser att arbetsgivaren väljer äldre arbetskraft därför att ungdomar inte hunnit med att skaffa både utbildning och erfarenhet.

Arbetsgivarna vill gärna att man ska ha mycket utbildning, erfarenhet och väldigt mycket så, och det är svårt när man är ung. Dom tar gärna dom som är lite äldre och har både erfarenhet och utbildning, så på det sättet är det svårt att få jobb. (Ip 04).

En 20-årig man ger en liknande beskrivning och tillägger dessutom att körkortet är alldeles för dyrt, det kostar ungefär 7 - 9 000 kr.

Det känns som så att det är en väldigt konstig dubbelmoral. Man läser annonser – du ska ha körkort, du ska ha jobbat si och så länge, man ska ha erfarenhet – gärna några års erfarenhet. När man är så ung och kommer direkt från skolan uppnår man inte dom normerna. Det är tufft idag med körkort, det kostar alldeles för mycket. (Ip 13).

En annan 20-årig som har en specialinriktad utbildning har gjort erfarenheten att arbetsgivaren inte vill ha lärlingar eller nybörjare.

Dom vill inte ha några lärlingar eller nybörjare. Dom flesta kräver att man ska ha körkort, vilket jag inte hunnit ta ännu. (Ip 10).

Resultaten visar genomgående att ungdomarnas livskvalitet är relaterad till deras erfarenheter av att vara arbetslösa. Hur de erfar sin situation är i sin tur relaterat till teman sysselsättning och aktivitet (SoA), ekonomi (E), socialt stöd (SS), mental hälsa (MH), självkänsla (SK) och självbestämmande (SB). Endast två intervjupersoner (se Tabell 2) nämner SK och SB som viktiga för livskvaliteten. Analysen av intervju svaren visar dock en annan bild, en majoritet av intervjupersonerna uttrycker att det finns en påtaglig relation mellan SK, SB och

upplevelsen av arbetslöshetssituationen. Min tolkning är därför att SK och SB har stor betydelse för hur arbetslöshetssituationen upplevs. Såväl erfarenheten av ett enskilt tema, flera teman, eller den samlade erfarenheten av alla teman är betydelsefull för hur intervjupersonerna upplever sin situation. Det mest centrala i deras upplevelser är just deras erfarenheter av att vara arbetslös. Deras vardag kännetecknas först och främst av arbetslöshetssituationen, deras erfarenheter av vardagen kan direkt eller indirekt kopplas till deras arbetslöshetssituation, vilket i sin tur påverkar deras livskvalitet.

DISKUSSION

Den generella bilden utifrån resultaten i den här undersökningen är att arbetslösa ungdomar är att betrakta som en heterogen grupp. Det finns stora variationer i hur ungdomarna upplever sin arbetslöshetssituation. Därför bör konkreta kontakter med arbetslösa ungdomar baseras på deras individuella upplevelse av arbetslöshetssituationen. Även om det finns stor variation mellan deltagarna i upplevelsen av att vara arbetslös, är upplevelsen av arbetslöshet i huvudsak negativ.

En tänkbar förklaring till variationen i upplevelsen av arbetslöshetssituationen kan vara ”vägen dit”. För majoriteten är det, mer eller mindre, en negativ upplevelse att vara arbetslös. Samtidigt visar resultaten att några av ungdomarna hade, mer eller mindre, en självvald arbetslöshet, och deras erfarenheter av arbetslöshetssituationen var då inte lika negativa. Ezzy (1993) menar att det inte tagits tillräcklig hänsyn till de komplexa variationen i människors reaktioner på arbetslöshet i arbetslöshetsforskningen. En orsak till variationen i reaktioner på arbetslösheten är de olika passager in i arbetslösheten som förekommer. En viktig faktor i sammanhanget är individens förmåga att finna mening med livet, och att passager som försämrar individens centrala livsvärden är särskilt problematiska (Ezzy a.a.).

Resultaten i den här uppsatsen visar att sysselsättning och aktivitet, ekonomi, socialt stöd och mental hälsa är av stor betydelse för livskvaliteten. Naturligtvis är alla dessa faktorer relaterade till varandra, och dessutom påverkar de varandra i olika riktningar.

När det gäller aktivitet och sysselsättning så framstår det som viktigt för de flesta. Några menar att aktivitet och sysselsättning är detsamma som att ha ett arbete, andra kan gott tänka sig andra aktiviteter än arbete i traditionell bemärkelse. Fryer och Paynes (1984) intressanta undersökning visar att arbetslösa som är ”proaktiva” (d.v.s. är aktiva och kreativa) kan hantera sin arbetslöshetssituation bättre än de som inte är aktiva (d.v.s. är retroaktiva). Waters och Moore (2002) menar att deltagande i meningsfulla fritidsaktiviteter leder till bättre möjligheter att kunna hantera sin arbetslöshetssituation på ett konstruktivt sätt. Även Nordenmark (1999) visar i sin studie att arbetslösa kan uppfylla sina psykosociala behov på annat sätt än genom traditionellt lönearbete.

I likhet med Gorz (1999) ställer jag mig tveksam till de funktionella strukturer som Jahoda (1979) anser som viktiga för ett arbete. Jag menar inte direkt att arbete inte fyller dessa funktioner, utan snarare att fritiden kan uppfylla sådana funktioner lika bra, och kanske ännu bättre. En förklaring kan vara att fritiden innefattar en rad olika sociala relationer och möten med andra människor, och att det i sin tur ger struktur på vår vakna tid, erfarenheter och kontakter med människor utanför den egna familjen, mål och avsikter förankrade i ett kollektiv, status och identitet och regelbunden aktivitet. Enligt Ahrne (1987) kan arbete definieras och kategoriseras genom att arbete sätts in i ett socialt sammanhang. Med den utgångspunkten menar han att det som konstituerar arbete är de sociala relationerna.

Grundläggande i det här resonemanget är definitionen av arbete. Gorz (1989) anser att det som kännetecknar samhällets definition av arbete är att arbetet är efterfrågat i den offentliga sfären och därmed definierat och erkänt av andra och därför också betalt av dem. En sådan definition av arbete resulterar i att lönarbetet blir den viktigaste faktorn för att tillhöra den offentliga sfären och därmed den viktigaste faktorn för att uppnå en social existens och en identitet.

Det framgår också av resultaten att temat ekonomi är betydelsefullt för de arbetslösa ungdomarnas livskvaliteten. Samtidigt finns det en stor variation i hur ekonomiskt stöd upplevs. Själva upplevelsen är ibland starkt relaterad till personlig autonomi, vilket i sin tur påverkar livskvaliteten. Korpi och Stenberg (2000) menar att arbetslöshet försämrar den ekonomiska tryggheten för de som redan från början har det sämre ställt. Arbetslösa har en betydligt sämre kontantmarginal och större problem att klara de löpande utgifterna än de som har ett arbete, vilket försämrar ju längre arbetslösheten varar. En studie (Hammer, 2000) i de Nordiska länderna visade dock att något mer än en tredjedel av de arbetslösa ungdomarna inte rapporterade att de hade ekonomiska problem. Å andra sidan är det kanske inte de ekonomiska villkoren i sig som är betydelsefulla för livskvaliteten. Ventegodt (1995) menar att ägodelar och pengar, status och arbete inte är särskilt betydelsefullt för arbetslösas livskvalitet. Även Winkelmann och Winkelmann (1998) menar att inkomstförlust inte är huvudorsaken till arbetslöshetens negativa effekter på livskvaliteten.

Resultaten visar också att socialt stöd, och främst det sociala nätverket, har betydelse för upplevd livskvalitet. Socialt nätverk kan definieras som en del av det som Ahrne (1987) benämner sociala relationer. Den positiva betydelsen av socialt stöd har visats i flera studier (se ex. Cobb, 1976). Dessutom har Petito och Cummins (2000) visat att socialt stöd kan prediktera nivån av livskvalitet.

De arbetslösa ungdomarna i den här studien uppger också att mental hälsa har betydelse för livskvaliteten. Det är välkänt att arbetslösa ungdomar har sämre hälsa än de som inte är arbetslösa, och det är också välkänt att mentala hälsoproblem är överrepresenterade bland arbetslösa ungdomar (se referenserna i introduktionsavsnittet, s. 7) Riktningen på detta samband torde vara klar i det avseendet att sämre mental hälsa knappast ger en bättre livskvalitet eller vice versa. Däremot kan det ju vara så att det är de som redan har sämre mental hälsa och sämre livskvalitet som blivit arbetslösa. Enligt Hammarström och Janlert (1997) finns det stöd för både selektions och expositionshypoteser när det gäller att förklara sambandet mellan arbetslöshet och sämre mental hälsa.

Enligt en nyligen gjord studie bland ungdomar (Axelsson m.fl., 2004) finns en signifikant relation mellan hög självkänsla ($POR^*=4.22$), bra möjligheter till självbestämmande ($POR=4.62$) och bra livskvalitet bland arbetslösa ungdomar, men i kontrollgruppen som arbetade eller studerade var inte denna relation signifikant. Resultaten i den här intervjustudien visar dock att endast två intervjupersoner nämner självkänsla och självbestämmande som viktigt för livskvaliteten. Men intervjuvaren indikerar att dessa båda begrepp har en övergripande betydelse för upplevelsen av arbetslöshetssituationen. En förklaring kan vara att intervjupersonerna betecknar självkänsla och självbestämmande som integrerat i de övriga teman, speciellt i temat mental hälsa, därför nämns inte självkänsla och självbestämmande som explicit viktiga för livskvaliteten.

En tolkning av resultaten är att ungdomarna, i någon mening, identifierar sig med att vara arbetslösa. Ungdomarna socialiseras in i arbetslöshetssituationen – det mesta i deras liv

påverkas av arbetslöshetssituationen, reaktioner och handlingsmönster utgår från arbetslöshetsrollen. Att vara arbetslös innebär en rad problem och svårigheter för de flesta. Det är påfrestande, passiviserande, stigmatiserande och förenat med sämre hälsa, sämre ekonomi och sämre autonomi att vara arbetslös. Ungdomarnas autonomi begränsas också av att arbetsmarknaden marginaliserar de som är minst konkurrenskraftiga, de som har svårast att hävda sig drabbas också hårdast av konkurrensen på arbetsmarknaden. I detta avseende kan socialisationen framstå som negativ för den enskilde individen. Gorz (1999) anser också att socialisationen kan utgöra ett problem, han menar att det är den överdrivna socialisationen och inte bristen på socialisation som minskar individens autonomi. Resultatet i den här studien visar exempelvis att de erfarenheter som arbetslösa ungdomar gör är starkt relaterade till samhällets definition av arbete. Den maktstruktur som råder; dels från Arbetsförmedlingens sida och dels från arbetsmarknadens sida, skapar negativa reaktioner hos de arbetslösa ungdomarna – de upplever socialisationen som negativ.

Ungdomarnas möjligheter till medbestämmande påverkas naturligtvis av den rådande maktstrukturen. Enligt Foucault (1982) finns det också ett maktmotstånd där det finns makt, han menar dessutom att maktmotståndet bör studeras empiriskt. Ungdomarna i den här studien visar ett tydligt missnöje gentemot Arbetsförmedlingens sätt att utöva makt. Den makt som utövas grundar sig först och främst i Arbetsförmedlingens myndighetsutövning, men också i arbetsmarknadens förhållningssätt. Det maktmotstånd som tydligast framstår grundar sig i dålig autonomi som exempelvis lågt medbestämmande, vilket i sin tur förstärker känslan av minskad delaktighet. Ett sätt att förstärka människors samlade förmåga är att öka medbestämmande och delaktighet i beslut om den egna livssituationen, arbetet kan mycket väl vara en del av livet istället för att livet skall underordnas arbetet.

* Begreppet POR betyder *positiv odds kvot* och är i grunden det samma som odds kvoten (OR) men det positiva och det negativa utslaget i såväl beroende variabel som förklarande variabel har skiftats (Ejlertsson et al., 2002. Predictors of positive health in disability pensioners: a population-based questionnaire study using Positive Odds Ratio. BMC Public Health 2, 20).

Socialisation är ett begrepp som innefattar de läro- och utvecklingsprocesser varigenom individen anpassar sig till samhället (Illeris, 2001). Den här studien visar att ungdomarnas socialisation är relaterad till arbetslöshetssituationen. Arbetslösa ungdomars erfarenheter av vardagen och de erfarenheter som görs är kopplade till läro- och utvecklingsprocesser som uppstår i själva arbetslöshetssituationen. Individens generella upplevelse av arbetslöshet, upplevelsen av Arbetsförmedlingen och av integreringen i arbetslivet påverkas bl. a. av sysselsättning och aktivitet, ekonomi, mental hälsa och socialt stöd. Den samlade upplevelsen uppstår genom individuella erfarenheter, och genom relationer mellan olika erfarenheter, som görs i samband med att vara arbetslös, vilket i sin tur påverkar ungdomarnas livskvalitet.

Merton (1968) anser att socialisationen har betydelse för individens upplevelse av gruppgemenskapen, vilket kan resultera i funktionell respektive dysfunktionell socialisation. Merton (a.a.) menar, med utgångspunkt i funktionell analys, att s.k. referensgrupper är en viktig del i samhällsstrukturen. Det finns referensgrupper som kan vara negativa respektive positiva för den enskilde individen, vilket inte enbart beror på huruvida individen tillhör gruppen eller inte.

Illeris (2001) anser att läro- och utvecklingsprocesser också innefattar begreppet ”kvalificering”, ett begrepp som är den process varigenom individen utvecklar de kapaciteter som är relevanta för det samhälleliga arbetet. Han menar att lärande, utveckling, socialisation

och kvalificering är så starkt överlappande funktioner att de kan betraktas som identiska och att det blir missvisande om dessa funktioner behandlas som separata processer. Eventuella skillnader mellan begreppen beror primärt på vilken synvinkel man anlägger, och vad resultatet av processerna relateras till. Illeris gör en intressant distinktion mellan individens kapacitet (samlade förmåga) och kvalificering (det samhälleliga arbetet). Med kapacitet avses det som utgör en människas samlade förmåga, medan kvalificering innefattar samhälleligt arbete och samtliga aktiviteter som är nödvändiga för samhällets reproduktion.

Den definition av arbete som råder i vårt samhälle premierar individens kvalificering. Om definitionen av arbete istället utgick från individens kapacitet och från processen som leder till att individen utvecklar kapacitet skulle innebörden av arbete ändras, och därmed också innebörden av att vara arbetslös. Gorz (1989) menar att det inte är rimligt att inkomstnivån endast relateras till mängden utfört arbete. Produktionsprocessens krav på mindre arbete leder till att färre löner betalas ut, därmed är det inte längre möjligt att rätten till en inkomst endast skall vara förbehållen de som har en anställning. Han förespråkar en garanterad inkomst åt varje medborgare, oberoende av arbete och den mängd arbete som utförs. Hans synsätt representerar också en annorlunda definition av arbete som, enligt min mening, fokusera mer på individens kapacitet och på utvecklingsprocessen som bidrar till att individen skapar kapacitet.

Enligt Illeris (2001) omfattar lärande tre dimensioner, den kognitiva, den psykodynamiska samt den sociala och samhälleliga processen, vilka integrerar med varandra och bildar en helhet. I hans modell har lärandet och varje läroprocess tre dimensioner som är kopplade till tre infallsvinklar. Den kognitiva dimensionen sammankopplas i modellen med Piaget, den psykodynamiska med Freud och den samhälleliga med Marx. Illeris (a.a.) menar att begreppet "erfarenhet" är centralt inom teorier om lärande och att det mest avgörande draget hos erfarenhetsbegreppet är att det innefattar lärandets samtliga dimensioner. Han menar också att i begreppet erfarenhet ingår att alla tre dimensionerna, subjektivt sett, måste vara av väsentlig betydelse för den lärande i det aktuella sammanhanget; erfarenheter innefattar att individen tillägnar sig eller förstår något som han/hon uppfattar som betydelsefullt.

Tankar kring ett livslångt lärande introducerades på 1970-talet, och begreppet finns förankrat i Rousseaus teorier om allmänvilja (Egidius, 2000). Begreppet innebär generellt att alla bör vara delaktiga, både i samhällslivet i stort och i arbetslivet. Arbetslösa ungdomars delaktighet skulle exempelvis kunna ökas genom att Arbetsförmedlingens handläggare, i mötet med ungdomarna, använde sig av en pedagogisk modell som baseras på ett individinriktat synsätt. En modell med ett sådant fokus är PEOPLE-modellen (Raeburn och Rootman, 1998). Modellen har sin utgångspunkt i "här och nu" kontexten, d.v.s. var individen befinner sig just nu och den är uppbyggd kring sex centrala punkter:

Peoplecentredness, vilket innebär att utgångsläget är individens upplevelse av sin situation. Individuella frågeställningar, krav och behov fokuseras.

Empowerment, innefattar i detta avseende att öka individens möjligheter att ta kontroll över sitt liv, att kunna hantera eventuella problem och att öka individens insikt och kunskap om sin egen förmåga att hantera olika situationer i livet.

Organization, berör det faktum att människor lär av varandra, och att förutsättningarna för lärande ökar när människor samarbetar.

Participation, handlar om att engagera människor, engagerade människor har oftast mer inflytande.

Lifestyle, innefattar individens livskvalitet och målet är naturligtvis att uppnå livskvalitet, vad detta sen innebär är ju individuellt.

Evaluation, innebär först och främst utvärdering av och reflektion över positiva respektive negativa aspekter av tillvaron, men utvärdering innebär också att det sker ett lärande.

Konklusion

Resultaten i den här studien belyser ungdomarnas individuella erfarenheter av att vara arbetslösa, deras lärande och socialisation, samt hur det är relaterat till bl.a. aktivitet och sysselsättning, ekonomi, mental hälsa och socialt stöd men också till arbetsförmedling och arbetsmarknad. Ungdomarnas livskvalitet kan ses som ett utfall av lärande och socialisationsprocesser. Därmed kan också ungdomarnas situation påverkas genom läro- och utvecklingsprocesser, exempelvis genom en större fokusering på individens samlade förmåga (kapacitet) än på det som är relevant för samhällets reproduktion (kvalificering). Processer som fokuserar på individens samlade förmåga kan inriktas på att befrämjar sådant som autonomi, fantasi, kreativitet och självkänsla. En sådan inriktning kan i sin tur också öka individens kvalificeringsmöjligheter, vilket ytterligare ökar möjligheterna att få ett arbete. Ett redskap som kan vara användbart i detta sammanhang är PEOPLE-modellen. Användningen av en sådan modell skulle kunna öka kunskaperna om den intraindividuell variationen i ungdomarnas upplevelser av arbetslöshetssituationen, och därmed också öka kunskaperna om ungdomarnas individuella kapacitet.

REFERENSLISTA

Allardt, E. (1975). *Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden*. s. 23-27 Lund: Argos förlag AB.

Ahrne, G. (1987). Att ha ett arbete, en kritik av tesen om arbetets minskade betydelse. I U, Björnberg & I, Hellberg (red.), *Sociologer ser på arbete*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Axelsson, L., & Ejlertsson, G. (2002). Self-reported health, self-esteem and social support among unemployed young people – a population based study. *International Journal of Social Welfare*, 11, 111-119.

Axelsson, L., Andersson, I., Edén, L., & Ejlertsson, G. (2004). Inequalities in quality of life in unemployed young adults. A population based questionnaire study. (submitted).

Bergmark, Å., & Palme, J. (2003). Welfare and the unemployment crisis: Sweden in the 1990s. *Int Journal Social Welfare*, 12, 108-122.

Birren, J. E., & Dieckmann, L. (1991). Concepts and content of quality of life in the later years: In Birren, J. E., Lubben, J. E., Rowe, J. C., & Deutchman, D. E., (eds.), *The concept and measurement of quality of life in the frail elderly*. pp., 344-360. San Diego: Academic Press, Inc.

Björklund A., & Eriksson T. (1998). Unemployment and mental health: Evidence from

research in the Nordic countries. *Scand J Soc Welfare*, 7, 219-235.

Bowling, A. (1995). What things are important in people's lives? A survey of the public's judgements to inform scales of health related quality of life. *Social Science and Medicine*, 41, 1447-1462.

Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38, 300-314.

Coffey, A., & Atkinson, P. (1996). *Making sense of qualitative data. Complementary research strategies*. Thousand Oaks: Sage.

Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design. Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage.

Dimenäs, E. S., Dahlöf, C. G., Jern, S. C., & Wiklund, I. K. (1990). Defining quality of life in medicine. *Scand Journal of Primary Health Care*, 1, 7-10.

Edén, L., Brokhöj, T., Ejlertsson, G., Leden, I., & Nordbeck, B. (1998). Is disability pension related to quality of life? *Scandinavian Journal of Social Welfare*, 7, 300-309.

Egidius, H. (2000). *Pedagogik för 2000-talet*. Stockholm: Natur och kultur.

Ezzy, D. (1993). Unemployment and mental health: a critical review. *Social Science and Medicine*, 37, 41-52.

Fallowfield, L. 1990. *The quality of life -The missing measurement in health care*. London: Souvenir press (E&A) LTD.

Farquhar, M. (1995). Definitions of quality of life: a taxonomy. *Journal of Advanced Nursing*, 22, 502-508.

Feather, N. T., & O'Brien, G. E. (1986). A longitudinal analysis of the effects of different patterns of employment and unemployment on school-leavers. *British Journal of Psychology*, 77, 459-479.

Foucault, M. (1980a). Two lectures. In Gordon, C (ed.), *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Foucault, M. (1980b). Prison talk. In Gordon, C (ed.), *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Foucault, M. (1982). The subject and power. In Dreyfus, H. L. & Rabinow, P (eds.), *Beyond structuralism and hermeneutics*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Fryer, D. M., & Payne, R. L. (1984). Proactive behaviour in unemployment: Findings and implications. *Leisure studies*, 3, 273-295.

Gallie, D., & Russell, H. (1998). Unemployment and life satisfaction: A cross-cultural comparison. *Eur Journal Sociology*, 39, 248-280.

- Giddens, A. (1997). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Gorz, A. (1989). *Kritik av det ekonomiska förnuftet*. Alfabeta Bokförlag.
- Gorz, A. (1999). *Arbete mellan misär och utopi*. Göteborg: Daidalos.
- Habermas, J. (1990). *Kommunikativt handlande. Texter och språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Hammarström, A. (1994). Health consequences of youth unemployment. *Public Health*, 108, 403-412.
- Hammarström A., & Janlert, U. (1997). Nervous and depressive symptoms in a longitudinal study of youth unemployment – selection or exposure? *Journal of Adolescence*, 20, 293-305.
- Hammarström, A., & Janlert, U. (2002). Early unemployment can contribute to adult health problems: results from a longitudinal study of school leavers. *Journal of Epidemiological Community Health*, 56, 624-630.
- Hammer, T. (2000). Mental health and social exclusion among unemployed youth in Scandinavia. A comparative study. *Int Journal of Social Welfare*, 9, 53-63.
- Hagquist, C., & Starrin, B. (1996). Youth unemployment and mental health – gender differences and economic stress. *Scandinavian Journal of Social Welfare*, 5, 215-228.
- Illeris, K. (2001). *Lärande i mötet mellan Piaget, Freud och Marx*. Lund: Studentlitteratur.
- Jahoda, M. (1979). The impact of unemployment in the 1930s and the 1970s. *Bulletin of The British Psychological Society*, 32, 309-314.
- Janlert, U. (1991). *Work Deprivation and Health. Consequences of job loss and unemployment*. Doktorsavhandling från avdelningen för socialmedicin vid Karolinska Institutet: Sundbyberg Kronan Hälsocenter.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Korpi, T., & Stenberg, S. Å. (2001). Massarbetslöshetens Sverige – arbetslöshetens karaktär och effekter på individers levnadsförhållanden. I Fritzell, J., Gähler, M & Lundberg, O (red.), *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*. Stockholm: Fritzes, SOU:53;38.
- Lindström, B. (1994). *The Essence of Existence on the quality of life of children in the Nordic countries*. The Nordic School of Public Health Gothenburg Sweden: Gothenburg.
- Malterud, K (1998). *Kvalitativa metoder i medicinsk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Mathers, C. D., & Schofield, D. J. (1998). The health consequences of unemployment: The evidence. *Medical Journal Australia*, 168, 178-182.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure* (enlarged edition). New York: Free Press.

- Miles, M. B., & Huberman, M. H. (1994) *Qualitative data analysis* (second edition). Thousand Oaks: Sage.
- Mills, C. W. (1971). *Den sociologiska visionen*. Stockholm: Prisma.
- Naess, S. (1989). The concept of quality of life. In Björk, S & Vang, J (eds.), *Assessing quality of life*, pp. 9-16. Linköping collaborating centre (LCC) Health service studies 1.
- Nordenmark, M. (1999). Employment commitment and psychological well-being among unemployed men and woman. *Acta Sociologica*, 42, 135-146.
- Petitto, F., & Cummins, R. A. (2000). Quality of life in adolescence: The role of perceived Control, parenting style, and social support. *Behaviour Change*, 17, 196-207.
- Raeburn, J., & Rootman, I. (1998). *People-centred health promotion*. Chichester: Wiley.
- Rantakeisu, U., Starrin, B., & Hagquist, C. (1996). *Ungdomsarbetslöshet – vardagsliv och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Shortt, S. (1996). Is unemployment pathogenic? A review of current concepts with lessons for policy planners. *Int Journal Health Services*, 26, 569-589.
- Strauss, A., & Corbin J. (1990). *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage.
- Swedner, H. (1978). *Sociologisk metod. En bok om kunskapsproduktion och förändringsarbete*. Lund: LiberLäromedel.
- Ventegodt, S. (1995). *Quality of life in Denmark. Results from a population survey*. (Summary in English.) København: Forskningscentrets Forlag. (In Danish).
- Waters, L. E., & Moore, K. L. (2002). Reducing latent deprivation during unemployment: The role of meaningful leisure activity. *Journal of Occupational & Organizational Psychology*, 75, 15-32.
- Warr, P (1983). Work, jobs and unemployment. *Bulletin of the British Psychological Society*, 36, 305-311.
- Warr, P. (1987). *Unemployment and mental health*. Oxford: Science Publications.
- West, P., & Sweeting, H. (1996). Nae job, nae future: young people and health in a context of unemployment. *Health and Social Care in the Community*, 4, 50-62.
- Westerholm, B. (1996). Sysselsättning, hälsa och välfärd. I Boström, G., Eriksson, C., Pettersson, B., Starrin, B & Svensson, P. G (red.). *Arbetslöshet, Folkhälsa och Välfärd - budskap -sammanhang -följder -utvägar*. Stockholm: Folhälsoinstitutet.
- Winefield, A. H. (1997). The psychological effects of youth unemployment: international perspectives. *Journal of Adolescence*, 20, 237-241.

Winkelmann, L., & Winkelmann, R. (1998). Why are the unemployed so unhappy? Evidence from panel data. *Economica*, 65, 1-15.

Ödman, P. J. (1979). *Tolkning, förståelse och vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.